

Gerçekçi sanattan yana, aydınlanma yolunda, insanın insanı sömürmediği, ayrımcılığın, ayrıcalıkların, din istismarı ve cinsiyetçi yaklaşımların olmadığı, eşitlikçi, barışçıl bir dünya istiyoruz... Tarafsız değiliz...

Kadın, Laiklik ve Cumhuriyet

Erkek egemen ya da din kurallarıyla yönetilen toplumların önündeki en büyük engel "kadın"dır. Kadınlar yüzünden ilerleme kaydedemezler, gelişemezler(!) Kadının gülüşü batar, yürüyüşü batar, saçı batar, varlığı batar h"er"kese. Kadınları bir türlü "dizginleyemediler" gitti.

*13 Eylül'de, Tahran'da "ahlak polisi" olarak bilinen İrşad devriyelerince başörtüsünü düz-
gün takmadı iddiasıyla 22 yaşındaki Mahsa Amini acımasızca dövüldü. Genç kadın, komaya
girdi ancak kurtarılamayıp öldü/öldürüldü. O günden bu yana İranlı kadınlar ülkelerinde
bu durumu ölümüne protesto ediyorlar. Bu olay, dünyada ve bizim ülkemizde de protesto
edildi. Türkiye'de özellikle meydanlardaki Atatürk heykelinin önünde. Bu protestolar son za-
manlarda hepimizin unutmaya başladığı "Laikliği... laik devlet" anlayışının önemini bizlere
yeniden anımsattı.*

*Laiklik, Cumhuriyet devrimlerinin temelini oluşturur. Bunu sağlayan da, kanun önünde
kadın erkek eşitliğini sağlayan, 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'dur. Medeni Ka-
nunu'nun sağladığı sosyal alandaki eşitlik şartlarına göre; evlilikte resmi nikah ve tek eşlilik
zorunlu hale geldi. Mahkemelerde tanıklık yapma, miras ve boşanma konularında kadın
erkek eşit hale getirildi. Cumhuriyet devrimlerinin bizlere sağladığı bu hak ve özgürlüklere
sahip çıkmalıyız.*

*İnsanlığın günümüze kadar olan geliş sürecinin, hiçbir zaman güllük gülistanlık olmadı-
ğını, en basitinden tarih kitaplarının yapraklarını karıştırırsak görürüz. Her türlü zorluk ve
güçlüklerle dahası zulümlere karşı insanlık boyun eğmemiş, her zaman ilerleme kaydetmiş-
tir. Bazen insanlığın geriye gidiyor yanılısamasını yaşıyor olsak da bu hep, bir ileriye gidişin
hız kazandığı yerdir. Önemli olan birlik olmaktır karanlığa, gericiliğe karşı. Işık tutanların
izinden gidip aydınlığı yaymaktır.*

*Bizlere aydınlık bir Türkiye'nin yolunu çizmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ü ölümünün
84. yılında saygı ve sevgiyle anıyoruz. Karanlığın bütün zorbalıklarına karşı, aydınlığı ço-
ğaltmak dileğiyle...*

ROMAN

3 Nisan 2021 tarihinde irdelendi.

YÜRÜMEK*
Sevgi Soysal

Aydın KARAKÜÇÜK

22 Kasım 2022 *Sevgi Soysal*'ın aramızdan ayrılışının 46. yıldönümü... 40 yaşında yitirdiğimiz bu savaççı, direngen, emekçi kadının; yayınlanır yayınlanmaz yasaklanan ama bilirkişi raporu sonucu serbest kalan "Yürümek" romanını 3 Nisan 2021 tarihinde grubumuzda irdlemiştik.

"Yaşamın sıkıntısından, acısından kaçan; Aşkta da yaşayamaz."

"Yürümek" Üzerine...

Acaba 12 Mart, 12 Eylül faşist darbeler zincirinden bu yana, bugünlerde, bu kitabı okuyup inceleyebilmeye, toplumsal koşulların iyileşmesi olarak bakma iyimserliğini gösterebilir miyiz? Ölümler, kıyımlar, baskılar hala sürerken...

Peki, kapitalizmin ezmeye çalıştığı insani, kültürel, ahlaki değerlerin kırıntılarıyla avunduğumuz bugünlerde darbelerin yerini demokrasi, yasakların yerini özgürlükler aldı diyebilir miyiz?

Diyemeyiz tabi ki...

Çünkü sistem kendini besleyecek, gücüne güç katacak, duyarsız, amaçsız, sormayan, sorgulamayan, adalet, estetik bilinci dumura uğramış bireyler yarattı. Böyle bir toplumda sistemin sanattan, sanat eserinden korkmasına gerek kalmamıştır. Kaldı ki sistem, piya-

Kadın, Laiklik ve Cumhuriyet / 1

Yürümek

Aydın Karaküçük / 2

Katılımcı Yorumları

Şükran Ceyhan / 8

Hüray Kılıç / 8

Gülay Yeşilipek / 9

Senaryosu Sosyal Deneylere

Dayanan Filmler - 1

Şükran Ceyhan / 10

Katılımcı Yorumları

Aydın Karaküçük /16

İran Yollarında Leyla İzleri

Deniz Göktürk / 17

Hey Delikanlı (Öykü)

Gülay Yeşilipek / 23

Yeryüzü Aşkın Yüzü (Şiir)

Adnan Yücel / 25

sa için meta üreten kendi sanatçısını yaratmıştır. Bu düzen karşısında insani değerlere yönlendiren sanat ve sanatçıların ise seslerini kitlelere duyurma olanakları elinden alınmaya çalışılmaktadır.

Ama... Ama... İnsanı, insana insanla anlatan sanatın, insanla arasına çekilen bu duvar yıkılıp atılacak ve insanın ayağa kalktığı gündün bu yana akıp giden ırmak gerçekçi sanatın ışığında yolunu bulacaktır.

Roman, birbirinden uzakta yaşayan bir kadın (Ela) ve bir erkek (Memet), ailelerince ahlaki kalıpların katı kurallarına bağlı biçimde büyütülür. Değer yargıları, yaşam biçimleri bu kalıplara göre belirlenir. Toplumdaki sınıfsal ve ahlaki farklılıkların hoş görülmediği ve dışlandığı bu tutucu ortam içinde, cinsel kimliklerini dergiler, arkadaşlar ve yasak oyunlarla öğrenmeye çalışırlar. Küçük burjuva ahlakçılığıyla iğdiş edilen cinsel kimlikleri, korku ve merakla gelişir.

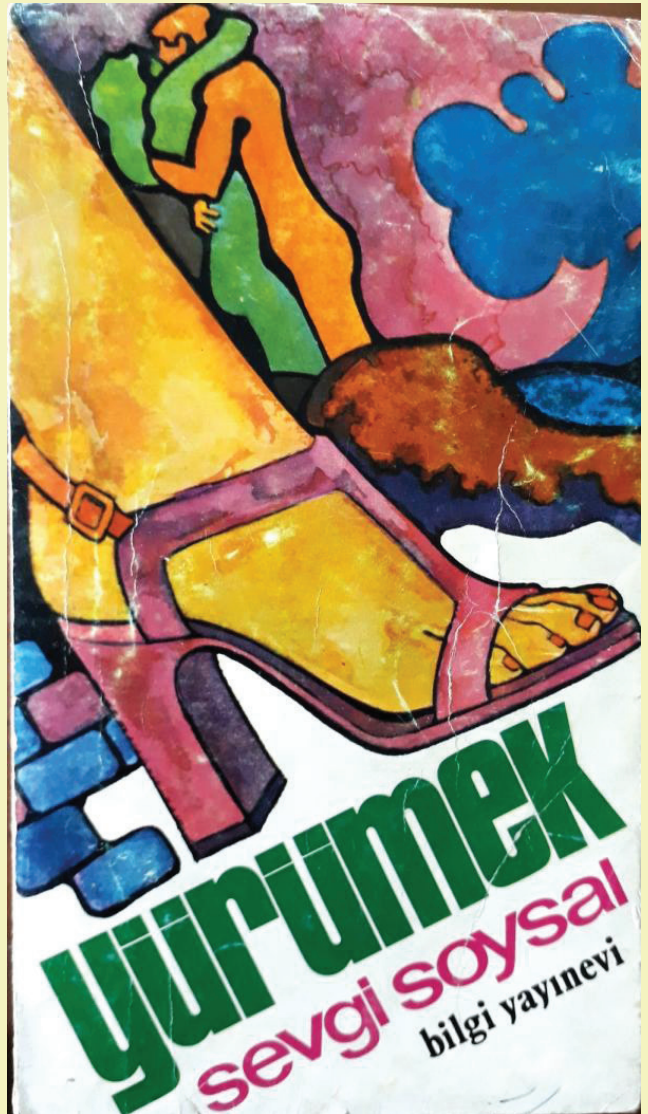
Doğanın döngüsü içinde ama doğalarına yabancılaşarak büyüyen, doğal olmayan değerler, yasalarla çatışan, kimliklerini arayan, toplumun bir parçası olmalarına karşın toplumsal çelişkilerden kaçıp kendi varoluşsal sorunlarına gizlenen, yaşamı bu sorunlardan bakarak sorgulayan küçük burjuva aydınının bunalmalarını, yalnızlığını, arayışını anlatır.

Üçüncü tekille anlatılan romanın iki ana kişisi vardır. Roman, kişilerden birinin yaşadığı kentin (kentteki değişim, gelişim, yozlaşmanın) betimlenişi ile başlar ve genelden öze giderek sonunda kişi üstünde odaklanır. Buradan ikinci kişiye çeşitli uğrak yerlerinden geçerek uzanır yazar. Yaşamlarının kesiştiği yere dek bu iki kişiyi, gerek iç sesleriyle ön plana çıkararak gerek birinden öte-

kine geçerek eşzamanlı olarak anlatır. İç seslerle kendilerini sorgulayan bu kişilerin çatışmaları gözler önüne serilir.

Ankara'nın yeni gelişen semtlerinde büyüyen Ela'nın ailesi bir küçük burjuvadır. Toplumdaki sınıf farklılıklarını, okula gecekondumahallelerinden gelen çocuklardan tanır. Toplumun ürettiği değersizleştirme yargılarını, sövmeleri okulda ve mahalleler arasındaki sınıf çatışmalarında öğrenir.

Memet ise Anadolu'nun bir küçük yerleşim yerinde çocukluğunu ergenliğini yaşamaya başlamıştır. Onun yaşamında genelinin nasıl bir yer olduğu sorusu önemli bir

yer tutmaktadır. Aynı zamanda güçlü olmak, baskın olmak, korku yaymak var olmanın anahtarıdır. Ama bu gücü çocukluğunda yaşadığı kimi travmalar sonucu kazanamaz ve kişiliği ezilerek büyür.

Memet, öğrencilerin dışarıyla bağlarının koparıldığı, öğrenciler üzerinde sıkı bir denetimin olduğu, yabancı dille eğitim yapan, yatılı bir okula verilir İstanbul'da. Geleneksel aile yapısından dışarıya çıkmasının yanında tüm sınıf arkadaşlarının daha önce bir geneleve gitmiş olduklarını söylemeleri ondaki travmayı derinleştirir. İlk genelev denemesinde başarısız olur. Kendi ezikliği altında daha da ezilir.

Ela yazlarını Büyükada'da üç katlı yalılarında geçirmektedir. Yengesinin etkisiyle Ela'nın erkek arkadaşı Aleko'yla görüşmesi yasaklanır. Sabiha yengeye göre bir genç kızın tek amacı, varsıl koca bulmak olmalıdır. Yoksul Rum gençleriyle arkadaşlık etmek bir kızın değerini düşürür; oysa iyi bir evlilik, maddi temelleri güçlü bir evliliktir. Bu dayatmalar ters teper Ela'da. İçindeki gizil direngen gücü açığa çıkarır ve Aleko ile görüşmesini sürdürür. Ancak aralarındaki sınıfsal ve düşünsel ayrılıklar hem anlaşmazlık yaratır hem de Ela'yı ikileme düşürür. Aleko'nun toplumun değer yargılarını doğrudan benimsemesi Ela'yı rahatsız eder. Toplumda yerleşik yargıların ikiyüzlülüğünü ve çarpıklığını sezmektedir Ela. Ailesiyle de arkadaşlarıyla da düşünsel çatışmalara girerek, kendi bakışını oluşturmaya başladığı, bir konuda toplumsal yargıyı cesaretle kırıp ilerlerken, başka bir konuda, kendini bu yargıyı onaylarken yakaladığı, gelgitli ve sancılı bir geçiş dönemidir bu.

Üniversite yıllarında Ela; kantinde sigara dumanları arasında boş boş zaman öldüren, cinsellikten ve eğlenmekten başka derdi olmayan, birikimsiz, meraksız, lümpen tiplerle

zaman geçirmek zorundadır. Bu insanlara küçümseyerek bakar. Bülent ile ilişkisini de bekaret tabusu nedeniyle doyasya yaşayamaz. Ela farkını kolunun altına okumayacağı bir *Hegel* kitabı sıkıştırarak göstermeye çalışır. Ancak gizlemeye çalıştığı bu zayıflığının çok iyi farkındadır.

Memet ise Ela gibi, yetişkin insan olmanın benzer sancılarını yaşar. Karşı cinsle sağlıklı bir arkadaşlık ilişkisi içinde cinselliğini yaşaması olası değildir. Evli bir komşu kadınla birlikte ilk cinsel deneyimini yaşamasına karşın, bir sıkışmışlık ve çözümsüzlük durumudur bu. Bir alışverişle cinsellik yaşamaya mecbur kalır.

Ela, belediyede attığı imza karşılığı sözde özgürlüğünü kazanmış ve sevgilileriyle yaşayamadığı cinselliği Hakkı'yla yaşamaya bir görev duygusuyla başlar. Memet de herhangi bir kadına sürekli gereksinim duyan erkek olmayı sorgulasa da iç tepilerine yenik düşerek yaşamını sürdürür. Bir gün çocukluğunda oyuncaklarına zorla el koyan Nuri karşısına çıkar. Bir fabrikada işçidir ve patron adına sendikayı zor kullanarak susturmuştur. Memet'e bir ihtiyacı varsa yardımcı olabileceğini söyleyip giden Nuri'nin arkasından bakarken Memet, o güne değin hep alanın da verenin de neden Nuri olduğunu sorgulamadığını fark eder.

Ela'nın annelikle tanışması, memurluğu, Bülent ile eşini aldatması gibi olaylar aslında insanın yabancılaşmasına neden olan "çirkinlikler" diye tanımlanan toplumun değer yargıları, yasakları ve dayattığı ilişkiler sonucunda iğdiş hale gelmişlerdir. Bu toplumsal baskı ve yasaklar karşısında var oluşunu sorgulayan Ela çareyi Hakkı'dan ayrılmakta bulur. Memet de diğer tarafta daha sığ olsa da kendince var oluşunu sorgulamaktadır. Yaşamlarından, kendilerinden hoşnut olmayan bu iki insan, bir arayışın peşine düştükleri sırada karşılaşır ve birbirlerine tutunurlar.

Sevinin, sevişmenin dönüştürücülüğüne, üreticiliğine inanan, bütün bunlara yeni anlamlar yükleyip yeni adımlar atmak isteyen Ela; sevmenin, sevişmenin temelini bunlarla doldurmak istediğini söyler Memet'e. Var olanla yetinen Memet ise, Ela ile tamamladığını düşünmektedir. Ela'nın ilişkiye yeni anlamlar katma isteği Memet'e yıkıcılık gibi gelir.

İmroz (Gökçeada) Adası'na geziye giderler. Bu gezi aslında bir kaçıştır. Ela, adaya yalnızca Memet'le birlikte olmak için gelmediğini kısa sürede anlar. Memet'le ilişkileri üstüne yaptıkları konuşmayla Ela, ilişkinin dışa dönüklüğünü vurgularken; Memet ilişkinin sınırının Ela'da bittiğini, olabilecek kaygıların da günlük, sıradan şeylerden öte olamayacağını düşünür.

Bir akşam ada halkının, çevre köylerden gelenlerin el ele, sevgiyle, şarapla, horayla, şarkıyla hiç kopmayacakmış gibi oluşturduğu coşku halkasını seyre dururlar. Katılıp katılmamakta kararsız kaldıkları halkın coşkusu denize taşınca, Ela kendini tutamayıp karışır aralarına. Memet de peşi sıra sürüklenir. Eğlence sabaha dek sürer.

Sabah, sevinç, coşku, kardeşlik yerini çıkartma gemilerine, askerlere, dikenli tellere bırakır. Tepedeki kilisenin mumları Yunan adalarına işaret veriliyor diye söndürtülür. Ve köydeki insanlar arasında yaratılan korku, kuşku, nedensiz düşmanlık... Memet'e doğal gelir bunlar. Bir gün önce el ele, kardeşçesine yaşayan insanların arasına çekilen tel örgüler, ekilen düşmanlık tohumları, haksızlık, sevgisizlik... hiçbiri doğal değildir Ela için. Kendileri dışında olup bitenlere yabancılaşmalarında birbirlerine de yabancılaşacaklarını kavrar Ela. Birbirine yabancılaşan insan neyi paylaşıp neyi değiştirebilir, neyi sevip, neyi büyütebilir?..

Ela, adada olup biten her şeyde, horada, çıkartma gemilerinde, haksızlıkta... Akıp gi-

den yaşama sırtını dönüp, herkesle birlikte yaşadığı dünyayı, onun acılarını, varlığını yok sayıp kendileri dışındaki herkesten, her şeyden uzaklaşarak, sevmeyerek, düşünmeyerek, duymayarak, kendileri için oluşturdukları sığınakta yaşayamayacaktır Memet'le.

Aşk da yaşamın kendisi gibidir Ela'ya göre. "Yaşamın sıkıntısından, acısından kaçan aşkı da yaşayamaz. Aşk kavgada büyür gelişir."

Roman akışında birden karşımıza doğa betimlemeleri çıkar. Romana serpiştirilen bu yirmi dört doğa betimlemesiyle yazar; insanla doğa, toplumla insan arasındaki uyum-uyumsuzluğu incelikle sergiler. Anlatıma derinlik, akıcılık, canlandırma ve zenginlik katan bu betimlemelerle, insandaki bir kıvılcığın, canlılığın, değişimin doğadan bağımsız olmadığını, insanın doğanın bir parçası olduğunu özenle vurgular. Bu betimlemelerden ve romandaki karşılıklarından birkaç örnek vermek gerekirse:

- *"Asma kökü toprağın derinliklerinden yukarı filizini uzatır. Toprağı yarararak yeryüzüne çıkar. Uzar, gövdesi kalınlaşır. Dallanır, yapraklanır. Çiçekler açar. Erkek ve dişi tohumlar birleşir. Önce ekşi koruk olur. Sonra bu koruklar tatlı üzüme dönüşür. İnsanlar, kuşlar, böcekler bundan çok hoşlanırlar çünkü doğaldır bu."* Yazar, asma betimlemesiyle cinselliğin doğallıkla yaşanması gerektiğini anlatır. Ela'nın Şenel'le cinsel oyunları, Memet'le arkadaşlarının genelevle ilgili konuşmaları... Çocuklara ayıp olduğu söylenen cinselliği keşfetme çabaları ortasında yazar, toplumun değer yargılarıyla baskılanmamış doğal cinselliğin güzelliğine vurgu yapmak için kullanmıştır asma simgesini.

• Yazar, Memet'in "dışarı" çıkmadığı bir tatil günü, "dışarıya" ilişkin korkularını sorguladığı ve kendine çizdiği çemberin ayırıcılığına vardığı bölümden sonra, bir kaplumbağa betimlemesi yapar. Kaplumbağanın yeşil ça-

lıların arasında kendini, doğanın tahribatından koruyan ama aynı zamanda canlılığını da gizleyen kabuğuyla yaşaması, varoluşunu bir çember içinde sorgulayan küçük burjuva aydınının toplumdan kopuk olduğu için bunalmasının simgesi olarak kullanılır. Tıpkı dikenler, çalılıklar gibi doğanın parçası olmasına karşın hafif rüzgârda bile onların arasına gizlenerek, kabuğuna sinip, onları yalnız başlarına bırakması gibi, küçük burjuva aydınlar da toplumun parçası olmalarına karşın yaşamın çelişkilerinden kaçıp kendi varoluşsal sorunlarına gizlenirler.

Toplumsal Çözümleme

Yürümek romanında olayların geçtiği zaman açıkça belirtilmez. Ama Ankara ve İmroz (Gökçeada) Adası olmak üzere iki uzamın betimlenmesinden roman döneminin 1940 ile 1970'li yıllar arası olduğunu anlıyoruz. Roman, gerçekliğini o yıllardaki nesnel koşullara dayandırmıştır.

Romanın ana kişisi Ela'nın çocukluğu 1950 yıllarının Ankara'sında geçer. O yıllar Türkiye'de kapitalizmin gelişmeye başladığı yıllardır. Kapitalizmin gereksinim duyduğu işgücü, kırsal bölgelerden kentlere göç eden insanlarla karşılanır. 1950 ile 1960 yılları arasında köyden kente göçen insanların sayısı beş kat artmıştır. Bu yoğun insan devingenliğinin gereksinim duyduğu konut, altyapı ve benzeri hizmetler ne kapitalistler ne devlet eliyle sağlanır. Başlarının çaresine bakmak üzere bırakılan bu insanlar kendi evlerini ve mahallelerini kurma yoluna giderler ve gecekondu olgusu ortaya çıkar. Kent içindeki bu sınıfsal farklılaşmanın etkileri zamanla toplumsal ve kültürel yaşam içinde kendini gösterir.

Romanımızda göç olgusunu ve kentlerin bu yeni biçimlenişini sokaktaki çocuk oyunlarından, semtlerin betimlenmesinden anlarız. Gecekondu mahallesi olarak adı geçen

Deliler Tepesi, Ankara Seyranbağları'ndadır. Burası günümüzde de gecekondu dokusunu taşımaktadır. Romanda köyden gelenlerin çocuklarıyla kent çocukları arasındaki sınıfsal ayırım, Yenişehir çocuklarıyla Deliler Tepesi çocukları olarak gösterilmiştir. Gecekondu bölgelerinde okul olmadığı için varsıl semtlerdeki okullarda iki kesimin çocukları birlikte okurlar. Ancak aradaki sınıfsal ve kültürel ayrımlar, gerek varsıl ailelerce gerek okul yönetimi ve öğretmenlerce sürekli olarak vurgulanır. "... her sabah, dersten önce bir arama fasılları başladı. Öğretmen, elinde iki kalem, hep aynı çocukların başlarını karıştırdı, hep aynı çocuklar sıfır numara tıraş olmaya gönderildi. Ayıklandı bitler; sınıfın yaşça büyük, akılcı küçük çocukları ayıklandı. Ayıklananlar arka sıralara oturdular. Önde oturan çocukların anaları daha sık gelmeye başladılar okula; geldi analar, gitti analar, önde oturan çocukların kazınmadı kafaları." (s. 20)

Romanda gördüğümüz başka bir dönem olayı, 1967 yılında Türk-Yunan gerginliği sırasında İmroz (Gökçeada) Adası'na Türk askeri birliklerinin konuşlanmasıdır. İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonra Ege adalarının Yunanistan'a verilmesi ve Yunanistan'ın bu adaları silahlandırmak istemesiyle başlayan gerginliğe, yıllar içinde Kıbrıs, 12 mil deniz egemenlik sınırı, uçuş hava sahası, mavi vatan gibi üzerinde uzlaşılabilen sorunlar eklenmiştir. 1967 yılı sonlarında iki devlet savaşın eşiğindedir. TBMM'den orduya Kıbrıs için savaş tezkeresi çıkar. Donanma Çanakkale Boğazı'ndan çıkarak Türk karasularının sınırı olan İmroz Adası açıklarında beklemeye başlar. Ege'deki Türk adalarında (İmroz-Bozcaada) askeri birlik sayısı artırılır.

Rumlarla Türklerin birlikte kardeşçe yaşadığı İmroz Adası'nda, askerin kurduğu düzenle gelen yasaklar, korku ve ekilen düşmanlık tohumları üzerinden yazar, ülke genelindeki gerginliği ve gelmekte olduğunu

sezdiği yıkımı anlatır. "Akşamüstü günbatımını seyretmek için tepeye yürümek istedikler. Düdük sesleri: "Yasak Bölge". Tepe yasak, batan güneşin denize vuran kızıllığı yasak; silahı atan her zaman haklıdır, adaya kaçan katil, deli, belki tepede gizleniyordur, birlikte hora tepip sarhoş olmuş insanların içine saldırdığı korkuyu seyrediyordur kahkahalarla. Gece ilerledi. Saatlerdir kahvede oturuyorlardı. Ne onlar kimseyle tavla oynamak istediler, ne de kimse onlarla. Ela'yla Memet bildikleri gündelik Rumca sözcükleri unutuvermişlerdi. Birinin gitmesi bekleniyor, birileri fazla. Belki de yalnızca tepedeki delinin, katilin gitmesini istiyor, ama bunu söylemeye cesaret edemiyoruz." (s. 171-172)

İzlek

Toplumsal baskılar ve önyargılarla insanın doğasına yabancılaşmasıdır. Roman yaşamın gelgitleri içinde, aşk, evlilik, annelik, dostluk gibi insanın ürettiği her değere sızan, bu değerleri bozan, ama insanın kanıksadığı için sorgulamadığı toplumsal kuralları, yargıları bir daha düşünmemizi sağlıyor. Hep varmış, hep var olacakmış gibi gelen toplumsal iliş-

kilerin insan yapımı olduğunu, dolayısıyla yıkılabileceğini, yerine daha insancıl olanın kurulabileceğini sezdiriyor.

* Sevgi Soysal, *Yürümek*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977.

Sevgi Soysal Üzerine...

Şiirle edebiyat yaşamına başlayan daha sonra öyküye geçen *Sevgi Soysal*, *Tutkulu Perçem*, *Tante Rosa*, *Yürümek*, *Yenişehir'de Bir*

Öğle Vakti, *Şafak*, *Barış Adlı Çocuk*, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* ve *Bakmak* adlı yapıtlarını edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Kadının kurtuluşunun, önce bireysel yaşamını eleştirel bir bakışla yeni baştan kurmak, sonra insanın dertlerine kulak verip, bireyselliği aşarak toplumsallaşmakta olduğunu hem yaşamıyla hem kitaplarıyla göstermiştir. *Tante Rosa*'nın Rosa'sıyla, *Yürümek*'in Ela'sıyla, *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*'nin Olcay'ı ile ve *Şafak*'in Oya'sıyla toplumsallaşma yolunda dönüşen kadınları anlatmıştır.

12 Mart 1971 faşist darbesiyle ülkemizde yaşanmaya başlayan toplumsal kanserden *Sevgi Soysal* da payına düşeni fazlasıyla almıştır. Sürgünler, tutukluluklar... Yetmemiş, bedenini saran kanserle de savaşa girişmiştir *Sevgi Soysal*. Her iki kanser karşısında da umudu hep taşımıştır: "Tümörün ülkeyi de bedeni de teslim almasına karşı direnmek olasıdır, kanser her yana dağılmadan kökü kurutulacaktır." Zorluklar, engeller karşısında hep direnen bir kadın olmuştur *Sevgi Soysal*.

Kadınların örgütlediği eylemlerde kimi zaman gazeteci kimi zaman konuşmacı ola-

rak yer almıştır. 12 Mart, en çok kadınların canını yakmıştır ona göre. Çünkü onlar ya ana ya sevgili ya dost ya da işkencede tacize, tecavüze uğrayanlar olmuştur hep. Tutuklu kaldığı günleri, sürgün sürecini anlattığı romanlarında hem içerideki hem dışarıdaki kadınların sesi olup dönemin tanıklığını yapmıştır. Dünyanın neresinde olursa olsun "hayatın gerçek emekçisi" dediği kadınların yaşamlarını, sorunlarını, kavgalarını yakından izlemiştir.

1961 Anayasası'nın sağladığı kısmi özgürlükler bir süre sonra yerini sansür uygulamalarına bırakır. Aslında bu, ülkedeki genel baskı ortamının yalnızca bir parçasıdır. "Yürümek" romanı da bu tarihlerde yazılır. Bu romanda sözü edilen askeri çıkartma ve sonrasında ileriye dönük kurgulananlar -tel örgülerle, yasaklarla artacak olan suçlar, kurulacak olan hapishane- düşünülürse yazımızın 12 Mart 1971 yıkımını öngördüğünü söylememiz mümkündür.

1975'te kanser tanısıyla sol memesi alınan *Sevgi Soysal*'ın sağlığı bir süreliğine iyiye gider. Ancak kanserin ciğerlerine yayılması ile kötüleşir. Tedavi için gittiği Londra'da, bir yandan kenti gezer ve yazar, bir yandan da BBC'de radyo konuşmaları yaparak sınıksız yaşama. Gece boyu süren ağrılarına inat sabahın beşinde "Yeter, bütün ömrümüz uyumakla geçti" deyip, yazı masasının başına oturur. Güçlü, inatçı her şeye karşın yaşamayı her gün yeniden öğrenerek, severek yaşayan bir kadındır o.

Katılımcı Yorumları

Şükran CEYHAN - Yürümek bir eylemdir. İlerlemeyi, harekete geçmeyi gösterir, bir yerlere varmayı... Yolları getirir aklımıza; zor, engebeli, çamurlu ya da düz, kolay ama seçilen yollar...

Sevgi Soysal, bu kısa ancak bir o kadar derin romanında çocukluktan başlayarak toplumun kadına ve erkeğe biçilen rollerini Ela ve Memet karakterleri üzerinden verir. Roman kahramanlarının cinsel kimliklerini keşfederek büyümelerini, toplumun değer yargılarını, dayatmalarını, sınıfsal yapısını da göz ardı etmeden anlatır. Bütün bunlardan sıyrılabilen romanın kadın kahramanı Ela'nın, kendi yolunu bulma, birey olma ve kendi yolunda tek başına yürümek için verdiği mücadeleyi, direngenliğini kadın kahramanının karakter dönüşümünde gösterir. Bunu yaparken doğa, mevsim, hayvan metaforlarını romana ve roman karakterlerinin yaşantısına dahil eder. Bu anlatım şekli ise romana çok güzel bir derinlik ve özgünlük katmıştır. *Sevgi Soysal*'ı özgürce yürüdüğü yollar ve bize bıraktığı bu güzel eserleri için bir kez daha saygıyla anıyorum...

Hüray KILIÇ- *Yürümek* romanıyla 12 Mart döneminde yargılanan, gerçekçi yazarlarımızdan *Sevgi Soysal*... Yazıldığı dönemi düşünürsek cesaret gerektiren bir kitap. TBMM'de tartışılmış. Toplatılmış, ceza almış...

Ankara'da yaşayan Ela ve Mehmet karakterlerinin çocukluklarından, yetişkinliğe ve ilk tanışmalarına kadar olan süreci farklı zaman dilimlerinde aktarıyor. Çocukluk dönemlerindeki sorunları geleneksel toplum tarafından bastırılmış, cinsel gelişimleri "ayıp" denilerek örtülmüş, sorunları çözümlenmemiş iki mutsuz insanı anlatıyor.

Sevgi Soysal, toplumun değer yargılarını eleştiriyor. Cinsellik kavramını cesaretle işliyor. Cinsiyet ve sınıf ayrımını ortaya koyuyor, kadını merkeze oturtuyor. Yazarın özgün bir anlatım biçimi var. Zaman zaman bilinç akışı, zaman zaman iç sesle konuşuyor. Okuyucuyu Ankara sokaklarında dolaştırırken şiirsel bir anlatımla doğa olaylarını betimliyor. Karakterlerin çocukluk ve gençlik dönem-

lerinde "bahar" ön plana çıkarken, yetişkinlik dönemlerinde "hayvan" üzerinden doğa olaylarını aktarıyor.

"Yürüme, dönüp bakmamak arkaya. Arkada ne var? Yan yana asılı duran resimlerin korkutucu düşlerle yüklü can sıkıcı renklerinden başka. Susmak, tanımak, sevmek." (a.g.e. s. 169) Yürüme romanını bu cümleyle bitiriyor.

Zamanında sistemin dışına itilen, Sevgi Soysal için PTT "2018 Yılın Yazarı Sevgi Soysal" konulu, özel tarih damgalı zarfları satışa sunmuş. İBB de Taksim'de Gezi Parkı'nın karşısında 7/24 hizmet verecek *Sevgi Soysal Kütüphanesi*'ni 31 Ağustos 2022'de açtı. Açılışı *Sevgi Soysal*'ın kızları yaptı.

Keşke bu değerbilirliği zamanında gösterebilseydik...

Gülşay YEŞİLİPEK - *Sevgi Soysal*'ın yaşamından da izler bulduğumuz *Yürüme* romanında, beni en çok Ela karakterinin çocukluktan başlayarak adım adım kendini ve aklını özgürleştirilmesi etkiledi. Ela, geleneksel yapıyı, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayarak, bu zincirlerden kendini kurtararak özgür, bilinçli Ela'yı inşa ediyor.

Ela, genç kızdır. Arkadaşı Aleko'yla tepeye Aya Yorgi'ye çıkmasını yasaklar babası. Ondan beklenen iyi bir aile kızı olup iyi bir koca bulmasıdır. Ela tepeye çıkar, Aleko'yla mezarların üstüne oturup öpüşürler. O gün babası ölür. Ela düşünür... "Aleko'yla öpüşürken mi ölmüştü babası? Aleko'yla tepeye çıkmasını yasakladığı için mi Aya Yorgi intikam almıştı babasından?" (a.g.e. s. 49)

Ela üniversitededir. *Hegel*'in *Tarih Felsefesi* kitabını okumadığı halde koltuğunun altına alıp dolaşır. Neyi bilip bilmediğinin ayırında değildir. Ama sorgulamaya başlamıştır. "(...) 'Eksikler'in ne olduğunu tam bilmiyordu aslında. Eksiklerin uzağında. Tam ve 'bü-

tün'lere varmasına zaman vardı. (...) eksikliği-bilenlerin üstünlük duygusuyla bakıyordu etrafına." (a.g.e. s. 73)

Ela evlenir. Daha ilk günlerden sorgulamaya başlar neden Hakkı'yla evlendiğini. "Bu kola ben bilerek, isteyerek girmedim mi? Daha önceleri bildiğim, bildiğimi sandığım şeyleri kurcalamanın zamanı. (...) onu, bu noktaya getirmiş olan eski istemelerin, bilmelerin altında yatan zorlamaların varlığını neyin ne olduğunu anlamamanın zamanı." (a.g.e. s. 87)

Doğum için hastanede özel odadadır. Koridordan kadınlar koğuşunda doğum sancısıyla bağırarak öteki kadınları duyar. Sınıfsal farklılıkların ayırına varır Ela. "Benim doğumum, benim acım, benim çığığım demenin anlamsızlığını." (a.g.e. s. 97)

Ela boşanır. "Niçin aldatmıştı Hakkı'yı? Hakkı'yla niçin yattıysa aynı nedenlerden işte. Kendini aldattığı için, yıllarca sadece kendini. İstemeden nasıl yaşadıysa Hakkı'yla yıllarca, öyle yatmıştı Bülent'le de." (a.g.e. s. 111) Ela aslında onu çevreleyen yapmacıklıklardan, sıradanlıklardan da boşanmak istemiştir. "O hiçbir şey vermeyenlerden, hiçbir şey almayanlardan, değip, geçenlerden, bulaşmayanlardan, Hakkı ile birlikte boşandım." (a.g.e. s. 112)

Ela sevgilisi Memet'le İmroz'a gider. Bindikleri motoru kullanan Laz motorcunun hoyrat davranışları, küçük keçinin denize düşmesi, yaşlı Rum'un ağlaması... Ela yaşlı adamın acısını içinde duyar. Dönüp Memet'e bakar. Aynı şeyleri görüp aynı şeyleri mi duyumsuyorlar... "Baktı Memet bütün bu seyrin dışında, bu küçük olayı hiç izlememiş, hiçbir şey duymamış, görmemiş biri gibi..." (a.g.e. s. 145)

Sevgi Soysal'ın, *Yürüme* romanında çizdiği Ela karakteri, gelenekleri sorgulayan, özgürlüğü için mücadele eden, birey olmaya doğru yürüyen kadınların öncülüdür. Bugün meydanlarda baskıcı, kısıtlayıcı toplumsal cinsiyetçi rollere karşı cesurca yaşamlarını ve özgürlüklerini savunan kadınların...

26 Şubat 2022 de irdelendi.

Şükran CEYHAN

Senaryosu Sosyal Deneylere Dayanan Filmler - 1

Sinema irdeleme toplantımız için film düşünürken, bir tema üzerinden filmler seçmek istedim. Bu filmlerin güncel ve hala geçerliliğini koruyan olgular üzerinden tartışacağımız, konuşacağımız, herşeyden önemlisi neden bugün hala ülkelerin veya toplumların otokratik, faşist, baskıcı, despot yönetimlere yöneldiğini, şiddet eğiliminin herşeyiyle modernleşen dünyada neden giderek arttığını, Artı Kültür Sanat'taki arkadaşlarla bu sorularımıza yanıtlar bulacağımızı umarak bu konuları içeren iki film seçtim. Filmlerden ilki *Die Welle* Türkçe adı *Dalga* ya da *Tehlikeli Oyun* diğeri ise *Das Experiment*, *Deney* olarak dilimize çevrilmiş iki Alman yapımı film. İki film de gerçek hayattan, sosyolojik deneylerden uyarlanmış senaryolardı. Beni etkileyen tarafı bunların gerçek, sosyolojik deneylere dayanması, sonuçlarının da son derece şok edici ve üzücü olmalarıydı. *Die Welle* bir lisede ergenler üzerinde yapılan bir deneyi, *Das Experiment*, ise bunun tam karşıtı bir hapisanede yetişkinler arasında yapılan bir deneyi anlatıyor.

Her iki deneyde de sonuç beklenenin ötesinde şaşkınlık vericiydi. Şimdi bu iki filme geçmeden önce sosyal bilimlerdeki deney konusu hakkında kısa bir bilgi vermek istiyorum.

Sosyolojide Deney Metodu

Sosyal bilimlerde deney yapmak olduk-

ça zordur. Birinci zorluk toplumsal koşulları kontrollü bir ortamda, yani bir laboratuvar ortamında yeniden üretmek mümkün değildir. İkinci zorluk ise insanın düşünen ve akıl yürütme yeteneği olan bir varlık olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla insanın, kontrollü bir ortam oluşturulsa bile davranışları değişebilir, verilerin güvenilirliği için deney tekrar edildiğinde insanın öğrenme süreci ve yargıya varma durumu, deneyin sonuçlarını değiştirebilir. *Jim Carrey*'nin başrolünü oynadığı *Truman Show* filmi bu tür kontrollü ortamların gerçek toplumsal koşullardan nasıl ayrıldığına ve toplumsal koşulların yapay olarak üretilmesinin imkânsızlığına dair güzel bir örnektir.

Bilimsel bilgi, olayların ve olguların gözlenmesi, deney metodlarıyla elde edilir. Sosyoloji de deneysel bilim olma amacındadır. Ancak sosyolojinin deneyselliğinin pozitif doğa bilimlerindeki kadar kesin sonuçlar verecek güçte olmadığını söylememiz gerekir. Buna rağmen konusunun gerçek alanla ilgili olması dolayısıyla sınırlı da olsa sosyolojide bazı alanlar için deney metodunu kullanmak mümkün olmaktadır.

Bütün şartları araştırmacının kontrolü altında bulunan ve araştırmacı tarafından ayarlanan deneyler, sosyolojide az sayıdadır. Çünkü kolektif davranışların, olguların karmaşıklığı, sosyal olayların şuur sahibi iki veya daha çok insan arasında cereyan etmesi, kişisel faktörlerin işe karışması, sosyolojide deney metodunun kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle yapay gruplar oluşturularak bu gruplarda gözlenen olayları toplumun doğal yapısı içinde meydana gelen olaylarla aynı kabul etmek, gözlemciyi yanlış sonuçlara götürebilir. Buna rağmen fizik, kimya, biyoloji kadar olmasa da mikro düzeyde sosyolojik araştırmalar yapmak ve bu araştırmalarda deney metodunu kullanmak mümkündür.

Konusu gerçek olan sosyal bilimler için deney metodları, genel olarak iki ortamda gerçekleştirilir. Bunlar laboratuvar şart-

larında ve alanda yapılan deneyler olarak adlandırılırlar. Laboratuvar, araştırmacının ilgilendiği değişkenleri çok sıkı kontrol altına aldığı yapay bir ortamdır. Alan ise doğal bir ortamdır. Laboratuvar araştırması sonuçlarının iç geçerliliği yüksek, buna karşılık dış geçerliliği genellikle düşüktür. Alan araştırmalarında laboratuvar araştırmalarının aksine, dış geçerlilik yüksektir. Laboratuvar şartlarında yapılan deneylerde sebep bağımsız değişken, sonuç da bağımlı değişken olarak düzenlenir. Bağımlı değişken, bağımsız değişkenin değişmesi ile değişiyorsa, iki olay arasında sebep-sonuç ilişkisinin var olduğu kabul edilir.

Ancak sosyolog için araştırma alanı doğal ortamdır. Toplum ve onun parçalarını doğal yapıları içerisinde incelemek ve gözlemek, laboratuvar şartlarında yapay gruplar teşkil edip incelemekten farklıdır. Alan deneyinin esasını, deney metodunu toplumu doğal ortamı içerisinde bir laboratuvar kabul etmek ve uygulamak oluşturur. Bütün toplumsal yapıyı bir deney alanı olarak kabul edip onu laboratuvar koşullarında incelemek imkansızdır. Bunun için yapılacak işlem, toplumun parçalarını, küçük grupları, doğal yapıları içerisinde deney konusu haline getirmek veya onun küçük bir modelini teşkil ederek (örneklem aracılığıyla) ana kitleyi açıklamaya gitmektir.

Alan deneyinde doğal ortam içerisinde oluşan sebep-sonuç ilişkileri gözlenir. Ancak sosyal olayları tek sebebe indirgemek, onları diğer etkilerden soyutlamak çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlerde deney metodu yerine, çoğu zaman sosyolog, dolaysız gözlem yapmak zorunda kalmaktadır. Aynı nedenle, dolaysız gözlemin mümkün olduğu kadar çok sayıda ve mümkün olduğu kadar değişik doğal koşullar üzerinde yapılması gerekmektedir. Karşılaştırmalı yöntemin geniş ölçüde kullanılması bundandır ve bu yöntem sosyal bilimlerde deneyin yerine geçmiş bulunmaktadır.

Alan deneyleri iki grupta ele alınabilir. Bunlar:

- Aktif deneyler
- Pasif deneylerdir.

Aktif deneylerin iki türü söz konusudur. Bunlardan biri, dolaysız, diğeri de dolaylı olabilir. Eğer doğal bir sosyal sürece yapay bir öge katılarak gözlem yapılırsa, bu, dolaysız aktif deney adını alır. Eğer sosyal sürece sosyolog tarafından olmaksızın katılan yeni bir etkinin incelenmesi ve gözlenmesi söz konusu ise, bu da dolaylı aktif deney adını alır.

Dolaysız aktif deneyler, özel ve olağan gruplar üzerinde yapılabilirler. Askerler, mahkûmlar, öğrenciler vb. Bu şekildeki deneylerde birden çok grup ele alınır ve bunlardan birisi kontrol grubu diğerleri de deney grubu olarak düzenlenir. Kontrol grubu ile deney grupları arasında karşılaştırmalar yapılarak değişimler gözlenir; değişimin kanunları bulunur. Bu tür deneyler, etkili iletişim adını verdiğimiz reklam ve propagandalarda sıkça kullanılmaktadır.

Alanda yapılan deneylerin diğer bir kısmı da, pasif deneyler adını taşır. Bir deney, deney yapılan grup üzerinde herhangi bir sonuç meydana getirmiyorsa, bu pasif deney olmaktadır. Örneğin, kadınlar veya erkekler daha çok hangi partiye oy veriyorlar? Bu sorunun cevabını, seçim sonuçlarından elde etmek mümkün değildir. Bu durumda yapılacak iş, erkekleri yada kadınları ayrı sandıklarda oy kullandırmaktır.

Geçmişte olmuş bitmiş bir olgunun nasıl meydana geldiğini anlamak için, belirli bir durumdan yola çıkılarak olgunun nedenleri araştırılabilir. Örneğin, Yahudi düşmanlığının sebepleri, mevcut bir kısım Yahudi düşmanı üzerinde yapılan deneylerle araştırılabileceği gibi, bir kısım Yahudi düşmanının geçmişinde yapılan analizlerle de araştırılabilir.

Sosyolojide en bilinen deney örneklerinden biri olan ve filmlere konu olan Stanford Hapishane Deneyi'nde, *Philip Zimbardo* Stanford Üniversitesi'nde 24 öğrenciyi iki gruba ayırır, yarısını mahkûm yarısını da gar-

diyan olarak önceden tasarlanan bir hapishane ortamına yerleştirir. Altı gün süren deneyde mahkumların çoğu travma geçirirken, gardiyanlar ellerindeki gücü şiddete varacak derecede kullanırlar. Yine çok bilinen bir başka örnekte Yale Üniversitesi'nde *Stanley Milgram* tarafından yürütülen ve otorite, itaat ve kişisel değerler arasındaki ilişkiyi analiz eden *Milgram Deneyi*'dir. Her iki deneyde de insan davranışı toplumsal normların ve değerlerin ötesinde farklılaşmış, her iki deneyde yöntem ve etik açısından eleştiri konusu olmuştur.

Sosyal deney bugün hâlâ kullanılan bir yöntem; bunun için denekler kontrol grubu ve deney grubu olarak ikiye ayrılır, deney grubu ölçüm yapılacak değişkene maruz bırakılır, sonuç değerlendirilir. Ancak burada en önemli unsur deneklerin deneyden haberi olması, verilerin kullanımı için onaylarının alınması, kişisel haklarının korunması, olası risklerin kendilerine bildirilmesidir. Bütün bunlar garanti altına alındıktan sonra ve çoğu zaman kurumsal etik onayları alındıktan sonra sosyal deney yapılır. Deneylerin sonuçları araştırmanın hipotezlerini doğrulamayabilir.

Bu bilgiler ışığında konumuz olan filmleere dönecek olursak, ilk filmimiz; Alman yönetmen *Dennis Gansel*'in *Die Welle/Tehlikeli Oyun* (2008) adlı filmi "Yeni Alman" sineması diye adlandırılan filmlerden biridir.

Die Welle Filminin Künyesi

Yönetmen: *Dennis Gansel*

Yapımcı: *Christian Becker, Nina Maag, Anita Schneider*

Senarist: *Dennis Gansel, Peter Thorwarth*

Oyuncular: *Jürgen Vogel, Max Riemelt, Jennifer Ulrich, Jacob Matschenz, Frederick Lau*

Yapım yılı: 2008

Ülke: Almanya / Dil: Almanca

Üçüncü dalga deneyi, 1967'de Kaliforniya Cubberley Lisesi'nde dünya tarihi üzerine ders veren bir öğretmenin, öğrencilerin ilgi-

sini çekerek derse katılmalarını sağlamak için gerçekleştirdiği bir deneydir. Ancak kontrolden çıkan deney 4. gün son bulmuş ve demokratik toplumların bile otokrasiye meyilli olduğunu kanıtlamıştır. Deneye dair tek bir okul gazetesi görselinden başka metne ya da görsele ulaşamazken, deneye katılan öğrencilerin anılarına göre; "*Lesson Plan: The Story of Third Wave (Ders Planı: Üçüncü Dalga'nın Hikayesi)*" belgesel filmi çekilmiştir. 1981'de bu deneyi konu alan *The Wave* (Dalga) kitabı yayınlanmış ve 2008'de *Die Welle* filmiyle sinemaya uyarlanmıştır.

Bu deneyin sinemaya uyarlanmış hali olan *Die Welle*, deneyi yapan öğretmen *Ron Jones*'un yazdığı hikayelerle deneyin konusuna sadık kalsa da senaryo değişikliklere gitmiş ve filmin sonunu daha vurucu bir şekilde izleyiciye aktarmıştır. Gerçek hayatta deneyi yapan öğretmen sadece *Hitler*'in posterini öğrencilerine göstererek, onlara kimin yolunda ilerlediklerini göstermiştir.

Film pazartesi başlayıp, pazar günü sona eren bir zaman diliminde anlatılıyor. Bu kadar kısa bir zamanda olayların gelişmesi oldukça iyi bir neden sonuç ilişkilerine dayandırılarak güzel bir akış içersinde veriliyor ve filmin tansiyonuyla birlikte seyircinin geriliminin de yükselmesi sağlanıyor. Grubun oluşturulması, liderinin seçimi, sembollerinin oluşturulması, grup üyelerinin aitlik duygusunun aşama aşama gelişmesi, selam verme şekilleri, tek tip giyim tarzlarının benimsenmesi ve sonunda henüz kimlikleri yeterince oluşmamış ergenlerde, aileden gelen sorunları olanlar en çok kimlik buldukları yer olan grubun varlığını başka bir boyuta taşıyor ve sonunda *Dalga* okuldan sokağa akıyor.

Film bir soruyla başlıyor, "*Otokrasi nedir?*" "*Ülkemizde tekrar bir otokratik yönetim olabilir mi?*" bu sorular etrafında canlanmaya başlayan film vurucu bir sonla bitiyor. Eğer deney sonlanmazsa gideceği noktanın "*İkinci bir Nazi Almanyası olabilir mi?*" sorusu yüzümüze bir tokat gibi çarpıyor.

Die Welle filminin özeti: Almanya'da bir okulda öğretmen olan Rainer Wenger (*Jürgen Vogel*), bir hafta süren projede kendisine "otokrasi" dersi verilir. Wenger, dersin verimli geçmesi için, *Hitler* dönemi eğitim yapısına hakim olan "otokrasi"yi, tamamen kendi dersinde uygulamaya karar verir. Derste, kendisini lider olarak gösteren Wenger, bireysel hareketi yasaklar ve grup olarak hareket edilmesini ister. Dalga üyeleri, *Hitler* dönemindeki kahverengi gömlekliler gibi, beyaz gömlek giyer, Nazi selamına benzer bir selamlaşma dalga biçiminde bulunur ve Nazi gamalı haç gibi bir sembole selam vermek zorunda bırakılırlar. Dalga üyeleri tek tipleşir ve lider (Wenger) ne derse o yapılırlar. Grup kendi üyelerini korurken, karşı fikirde olan ve Dalga'yı eleştiren herkese karşı savaş açar. Okulda herkes Dalga grubuna üye olmaya başlar. Öğrencilerin öğretmenlerine lider olarak baktıkları ve dediklerini kayıtsız şartsız yerine getirdikleri görülür. Öğrenciler otokrasi dersinin etkisinde beklenilenin çok üzerinde kalır. Wenger, projeyi bitireceği gün, öğrencilerden biri Dalga grubunun et-

kisiyle önce bir arkadaşını vurur. Ardından intihar eder. Wenger'i polisler tutuklarken, öğrencilerden biri ölür, diğeri ise yaralı olarak hastaneye kaldırılır.

Die Welle filmi, öğretmen Wenger'in evinden okuluna gitmesiyle başlar. Wenger, okulda sevilen, özgür ve rahat tavırlarıyla kendisini hissettiren biridir. Okuldaki öğrenciler de gayet mutlu ve huzurludur. Filmde verilen ilk mesaj, herşey yolunda gittiği yönündedir. Karşıtlıklar üzerine temellenen yapıda, otokrasinin olmadığı dönem ve otokrasinin olduğu dönem şeklinde iki farklı dönem, seyirciye gösterilen ilk bölümde, otokrasinin olmadığı bir okulda, öğrenciler mutludur görüntüleriyle başlar. Okul yönetimi, Wenger'in yaşadığı biçimine uymasa da "otokrasi" dersini Wenger'e verir. Wenger, otokrasi dersini almak istemez. Onun yerine daha hakim olduğunu düşündüğü "anarşi" dersini almak ister. Fakat isteği kabul görmez.

Otokrasi dersine giren Wenger, öğrencilerin derse ilgilerinin olmadığını fark eder. Öğrencilerin ilgisini çekmek ve verimli bir ders dönemi geçirilmesi için Wenger, derste tüm hatlarıyla otokrasiyi öncelikle bir oyun gibi uygulamaya koyar.

Wenger ilk olarak tüm sıraların düzenli bir şekilde sıralanmasını sağlar. Öğrencilerin verdiği komutları istisnasız yerine getirmesini ister. Kendisine sadece Herr Wenger (Bay Wenger) denmesini ister. Buradaki temel amaç, eski Alman Devlet Başkanı *Adolf Hitler*'e verilen Der Führer (Lider) benzeri bir ismin kendisine verilmesini sağlamaktır. Aslında bu "Herr Wenger" in *Hitler* olarak sunumudur.

Her Wenger, otokrasinin temellerinden biri olan tek tipleştirmeyi güçlendirmek için her öğrencinin beyaz gömlek giymesini ister. Nitekim, beyaz gömlek giymeyenler, Wenger tarafından dışlanır. Beyaz gömlek giyilmesi, Nazi Almanyası'nda *Hitler* Gençliğinin giydiği kahverengi gömleği çağrıştırmaktadır.

Diğer yandan, beyaz gömleği giymeyenler, otoriteye karşı gelenler olarak değerlendirilmektedir. Burada Nazizm ideolojisi içinde, Nazi olmayanın nasıl dışlanıp, ikincisi sınıf vatandaş muamelesi görmesine yol açıldıysa, aynı şekilde otokrasi dersinde de kuralara uymayanlar dışlanmaktadır. Ayrıca grup üyeleri birbirlerini kollamaya başlamaktadır. Bu da Nazi Almanyası'nda gençlerin ilerde dahil oldukları SA (tam ad: Sturmabteilung, Türkçe: Taarruz Bölüğü) ve SS (tam ad: Schutzstaffel, Türkçe: Koruma Timi) örgütlerinin benzeri tavırların gösterildiğini ifade etmektedir. Filmin bu bölümünde sınıf Nazi Almanyası dönemini birebir çağrıştırmaya başlamaktadır.

Dalga üyeleri gittikçe güçlenmektedir. Yaşadıkları mahalledeki bazı gençler onları "Nazi" ve "faşist" olarak adlandırmaktadır. Nitekim, Dalga üyeleri zamanla bu gençlerle tıpkı *Hitlerjugend* üyeleri gibi çatışmaya bile girmektedir. Herr Wenger, Dalga'nın otoritesini arttırır, Nazi selamını andıran bir selam geliştirir ve bunu tüm grup üyelerine uygular. Düz anlam içinde sıradan bir işaret olarak değerlendirilebilecek durumda olan bu eylemler, Nazizm ideolojisinin doğduğu ve geliştiği ülke olan Almanya ekseninde değerlendirildiğinde, yapılan tüm bu eylemlerin "gösterilen" boyutunda Nazizm'e geçiş, Nazizm'in uygulamaları olarak filmde yansıtılmaya çalışılmıştır.

Filmin ilerleyen sahnelerinde Dalga'ya karşı muhalif bir öğrenci grubu ortaya çıkar. Bu grup üyeleri, Dalga üyelerini tehlikeli bulur ve derhal bu grubun ortadan kaldırılmasını ister. Nitekim, "Stopp Die Welle" başlığında Almanca yayınladıkları el ilanlarında insanları Dalga'ya karşı ayaklanmaya çağırır. Bu bölümler Nazizm dönemini bilmeyen bir ülkede yayınlandığında kişilerin verecekleri tepkiler, genel olarak düz anlam çerçeve-

sinde kalabilir, bölümlerin sıradan bir gruba karşı sıradan bir karşıt grubunun eylemleri olarak değerlendirilebilmektedir. Buna karşın, Almanya'da bu sahneler, Almanya'daki seyirci üzerinde "gösterilen" boyutta etki etmekte, yan anlam olarak da bu sahnelerde seyirci yaşananları Nazizm'e karşı ayaklanan Beyaz Gül (Almanca: Die Weiße Rose) Hareketi'ne benzetelebilmektedir. Böylece *Die Welle*, 1945 yılında ortadan kalkan Nazi Otokrasisi'nin yeniden vücut bulmuş halidir.

Herr Wenger, Dalga'nın kontrolden çıktığının farkına varır. Bu yüzden artık proje dersi olan "otokrasi" nin ortadan kaldırılmasına karar verir. Tüm Dalga üyelerini okulun salonuna toplar. Öğrencilere tamamen Hitler'i çağrıştıran sert bir konuşma yapar. Tüm öğrenciler onu coşkuyla alkışlar. Tüm bu

yaşananlar "gösterilen" boyutta insanların zihninde *Hitler* yönetimindeki devasa Nazi mitinglerini hatırlatır. Dalga grubundan bir öğrenci Wenger'ın konuşmasına karşı gelir. Diğer öğrenciler, Wenger'e karşı gelen öğrenciyi derdest ederek sahneye getirir. İşte tam bu noktada Wenger, öğrencilere muhalif öğrenciyi bırakmasını ister. Wenger, otokrasi dersini bitiren konuşmasını yapar. Otokrasi'nin tehlikesini vurgular. *Hitler* döneminin bir kez daha gelmeyeceğini, otokrasiye inananlara böylece ders verildiğini savunur.

Wenger'ın konuşmasının bitmesinden sonra, bir öğrenci silah çekerek Wenger'a

doğru yürür ve harekete devam etmesini ister. Wenger onu sakinleştirmeye çalışır. Fakat iş çığırından çıkmıştır ve öğrenci Wenger'ı dinlemez. Onu durdurmak isteyen bir öğrenciyi silahıyla vurur. Gösterilen, otokrasinin yarattığı tehlikedir. Otokrasiye başladıktan sonra, otokrasinin birden sonlandırılmasının yarattığı kriz filmde verilmek istenen ana mesajdır.

Silah çeken öğrenci her şeyin bittiğinin farkına varır. Ümitsizlik içinde olan öğrenci silahıyla kendini vurur. Filmin son üç sahnesini otokrasinin ülke yönetiminde olduğu kadar, eğitim hayatında da ne gibi bir tehdit yarattığının önemli bir kanıtıdır. Filmin sonunda verilen mesaj gösterilenler boyutunda değerlendirildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır; silahıyla intihar eden çocuk *Hitler*'i temsil etmektedir. Çocuk otokrasi içinde var olan hareketin yok olması üzerine *Hitler* gibi intihar yolunu seçmiştir. Wenger, Nazi liderlerin savaş sonrası yargılandığı *Nürnberg* mahkemesindeki savaş suçlularını çağırıştırılmaktadır. Silahla vurulan öğrenci ise, Nazi döneminde zarar gören Alman halkını temsil etmektedir. Filmin sonu, otokrasi dersinin yarattığı cinneti ortaya koymaktadır. Filmde verilen mesaj, otokratik eğitim yapısının Almanya'yı tekrar *Hitler* dönemine sokabilecek güce sahip olduğu yönündedir.

Sonuç

Totaliter yönetimler altında bulunan ülkelerde eğitim yapısı, hakim olan ideolojiler çerçevesinde şekillenmektedir. Totaliter yönetimlerde her ne kadar ideoloji ekseninde dersler farklı şekillerde ortaya çıksa da, otokrasi tüm totaliter yönetimlerin eğitim yapısında yerini almaktadır. Otokratik eğitim sisteminde; öğrenciden, öğretmene karşı mutlak itaat, verilen komutlara eksiksiz riayet, sorgulamadan olana olduğu gibi kabul, tek tipleştirme gibi pek çok unsur beklenmektedir. Bunları yerine getirmeyen öğrenci, okul yöneticileri tarafından şiddetle cezalandırılmaktadır.

Dalga filminde, *Hitler* dönemi eğitim sisteminde ortaya çıkan otokrasi algısı, günümüz Almanya'sında uygulanırsa ne olur temelinde şekillenmiştir. Film Nazi ideolojisi altındaki eğitim yapısına büyük bir eleştiri getirirken aynı zamanda Nazizm ideolojisinin bir daha kati suretle Almanya'ya gelmeyeceğini düşünen kitlelere yönelikte açıktan mesaj vermek istemiştir.

Otokrasi eğitim içinde, tıpkı devlet yönetiminde olduğu gibi kontrolden çıkabilmekte, ölüm, yaralama ve cinnet gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Otokrasi sonucunda öğrenciler gruplaşmaya gitmektedir. Bu başlangıçta, öğrencilerin birbirlerine yardım etmesi bakımından olumlu olarak değerlendirilse de, grup içindekilerin dışlanması nedeniyle olumsuz bir boyuta dönüşebilmektedir. Otokrasi içinde, öğrenciler özgür düşünmemekte, öğretmenin verdiği her komutu tartışmasız kabul etmektedir. Film içinde bu durum öğrencilerin "robotlaştıkları" şeklinde değerlendirilmiştir. Otokratik eğitim yapısı içinde öğrencilerin her istenileni yapan, duygusuz, acımasız, gerektiğinde başkalarına zarar verebilecek noktaya gelen kişiler olarak eğitildiği filmde seyirciye sunulmuştur. Otokrasinin eğitimde ne gibi sonuçlar doğurabileceği, bir daha ortaya çıkmaz denilen faşizm ve nazizm benzeri ideolojilerinin, otokrasi içindeki eğitim yapısında nasıl tekrar oluşabileceğini ortaya koymaktır. *Dalga* filminin incelenmesi sonucunda elde edilen

bulgular değerlendirildiğinde eğitim yapısında asla "otokrasi"nin uygulanmaması gerektiği sonucu çıkarılmaktadır.

Mesajlarını ve sorularını açık bir şekilde ortaya koyan *Dalga* filmi, insanları yönlendirmede ve beyinleri yıkamada genel anlamda eğitim sisteminin, özel anlamda da öğretmenin çok etkili olduğunu, bunu yeni bir toplum ve yeni bir kültür yaratmak isteyen totaliter yönetimlerin tarih boyunca uyguladıklarına gönderme yapıyor. Sınıf özelinde anlatılan değişim ve dönüşümü, toplumsal bazda ve büyük ölçekli düşünmeye sevk ediliyor. Filmde özellikle faşizme çıkan merdivenlerin demokratik bir zeminde inşa edilmesi ile *Hitler, Mussolini* gibi faşist diktatörlerin halkın büyük bölümünün onayı ve desteğiyle iktidara geldikleri birlikte düşünüldüğünde gerekli donanımlar yapıldığında, sosyal psikolojiyi çözmüş karizmatik bir liderlikle etki altına alınan kitlelerin bugün de kolayca otokrasiye ikna edilebileceğini görüyoruz.

Filmin en vurucu repliği Tim'in grubun dağılmamasını isterken finalde söylediği "Dalga benim hayatımdı." repliği, tam da kimlik ve aidiyet sorunu yaşayan tüm insanların kendini var ettiği yerde neler yapabileceğini, neden faşizmin hala çok tehlikeli olduğunu ve tüm toplumlar için en büyük tehdit unsuru olduğunu en iyi şekilde anlatıyor.

(Sürecek)

Kaynaklar

Wikipedia

sosyoloji.com

IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Birliği Kongresi Eğitim Araştırmaları Birliği - 2017 / Ordu
Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, Çev. Rifat ve Rifat, Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2015.

M. Hanifi Macit, *Faşizm ve Nazizm*, Savaş Yayınevi, 2007.

<https://www.amazon.de/Die-Welle-Das-Original-Filmhörspiel/dp/383372143X> Erişim Tarihi: 14.07.2017.

Claude David, *Hitler ve Nazizm*, Çev. Hüseyin Boysan, İletişim Yayınları, 1991.

Katılımcı Yorumları

Aydın KARAKÜÇÜK - Die Welle (The wave) ya da Türkiye'de gösterildiği adıyla *Tehlikeli Oyun* filmi kaç kez izledim anımsamıyorum. Epey kişiye de önerdim. Gerçek yaşamdan uyarlanan bu Almanya yapımı film üzerine bırakılsa saatlerce de konuşabilirim.

Sevgili Şükran grubumuzda bu filmi *Senaryosu Sosyal Deneylere Dayanan Filmler* başlığı altında irdeleneceğini bildirdiği zaman, film benim için akademik kimlik de kazandı. Enine boyuna, tüm katmanlarıyla irdeleneceğimiz için çok keyiflendim. Filmin dayandığı sosyal deneyin ayrıntılarını öğrenince film bir başka boyut kazandı gözümde. Fazla iddialı olmasa da "kurgusal belgesel" bile diyebilirim filme artık.

Kısaca iki ana katmandan söz etmek istiyorum. Birincisi eğitim dünyası açısından, ikincisi de modern denemelerde bireylerin topluca ya da tek tek manipüle edilebilmeleri açısından.

Gerçek olayın yaşandığı ABD ile senaryonun geçtiği Almanya'daki eğitim sistemleri çok dikkat çekici biçimde ortaya çıkıyor. Bunlar nasıl eğitim sistemleri ki öğretmenler ya da eğitim planlayıcıları öğrencilerin özgürce öğrenmeleri, tartışmaları, sorgulamaları için önlerini açabiliyorlar? Ülkemizde felsefe, sanat tarihi vb derslerin bazı okullarda kaldırıldığını ya da saatlerinin azaltıldığını düşünürsek bu filmdeki eğitim sistemlerine insanın içi kan ağlayarak bakıyor. Düşünün okullarda "otokrasi", "anarşizm" başlığı altında çalışma grupları kurulabiliyor ve öğrenciler bu kavramları her yönüyle öğrenip, aralarında tartışabiliyor, sunumlar yapabiliyorlar. Örneğin

filmin konusunu oluşturan "otokrasi" kavramının çalışma grubunda ilk soru: "Almanya'ya bir Hitler daha gelebilir mi? Gelirse de aynı şeyleri yapabilir mi?" Bu soruya yanıt vermek için Alman vatandaşı olmaya gerek var mı? Yanıt çok açık değil mi? Ama senaryo bu soruyla yola çıkıyor.

Vurgulamak istediğim diğer katman, bireyler bazında... Evet... Kavramsal açıdan iyi olan ne? Kötü olan ne? Modern toplumlarda öğretiliyor(muş). Ama ya kötü kavramlar iyilerin içine saklanmışsa. "Otokrasi", "anarşizm", "faşizm" insanlara çok masum gelen "dayanışma", "yardımlaşma", "kötüye karşı birlikte olmak", "daha iyi bir dünya" kavram ya da söylemlerini tuzak olarak kullanıyorsa? Bulup çekip çıkarmayı ya da bu iyi kötü ayıklamasını insanlar nasıl yapmalı, yapabilmeleri için nasıl bir yol izlenmeli? Filmin ana çatışma sekansları tam da burada karşımıza çıkıyor işte. Ayıklayan ile ayıklayamayanı görüyoruz. Daha önemlisi ayıklayamayanların ezici sayısal üstünlüğünü...

Buradan gerçek dünyaya geçip anayasamızdaki şu maddeyi anımsayalım; *"Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."*

Peki, bu maddedeki kavramların yaşadığımız ülkede yaşama geçtiğini söyleyebilir miyiz? Buna "evet" diyenler de olacaktır "hayır" diyenler de... Tıpkı ayıklayanlar ile ayıklayamayanlar gibi... Acaba bunların sayısal durumları nedir? Neden?

Arkadaşımız Deniz Göktürk, 2022 yaz başında yaptığı İran gezisinden sonra notlarını derlerken Eylül 2022'de İran'da Mahsa Amini'nin katledilmesine tepki olarak isyanlar başladı. Haliyle notların bazı yerlerinin güncellenmesi gerekti. Aşağıda bu geziye ve döndükten sonra temas kurulan kimi İranlı kadınlardan gelen mektupların içeriğine de değinilen yazıyı bulacaksınız.

İran Yollarında Leyla İzleri

Deniz GÖKTÜRK

Ülkemin doğusuna, oradan İran'a uzanan bir yolculuk... İki kadın yola çıkıp, çok kadın döndüğüm gezi... Paylaşmak isteğim, bu yolculukta tanıdığım kadınlardan izlenimlerim. İsimler değil, izler önemli, o yüzden hepimizin tek adı var. Leyla...

Yol arkadaşım Leyla dünyasını sınırlarla kısıtlamayı kabullenmemiş, ülke ülke gezmeyi, keşfetmeyi, insanları yaşamlarının en doğal, en samimi yerlerinden tanımayı seviyor. Bunun için gereken cesarete ve azme sahip. Onun rehberliğinden ve cesaretinden güç alıp, çekingenliklerimi içime gömüp düşünüyorum yollara.

Ankara'dan yataklı trenle Siirt'in Kurtalan ilçesi, oradan Hakkari... Hakkari'de denk geldiğimiz bir düğün kutlamasında kadınlarla ilk tanışmalar... İlk fotoğraflar çekiliyor. Arkadaşımın keskin gözleri hemen gelinin annesini tespit ediyor. Kınalı saçları, simli kıyafetiyle poz veriyor bizimle. Türkçesi sohbe yetmiyor, gelinine emanet ediliyoruz. Çayla sohbetle ağırlanıyoruz sonra da akşam verecekleri yemeğe davet ediliyoruz. Kadınlar ve

erkekler ayrı oturtulmuş ama kaç göç yok. Kadınlar rengarenk ağır işlemeli kostümler içindeyken; erkekler de kalın kemerli, gri renkli geleneksel bir kostüm içindeler. Saz söz başlamadan ayrılıyor.

Sonraki durağımız Siirt'te, ilk ev sahibi ailemiz biraz kalabalık. Ev sahibimiz, annesi, babası, ağabeyi, onun eşi ve beş çocuklarıyla kalıyoruz. Evin gelini -adına Leyla diyelim- neşesini kaybetmemiş ama inanılmaz günlük iş yüküyle boğuşan bir genç kadın. Kızlar eğitimci amcanın da teşvikiyle okumaları için destekleniyorlar. Evin büyük annesinin -o da Leyla olsun- sakin bir otoritesi var, hissediliyor. Muhtemelen o da gelinlik yaptığı dönemlerin emeklisi. Yaşı bizden küçük ama O, o evin büyük hanımı, büyükannesi.

Sınırdan geçmek için gittiğimiz Yüksekova'da da birkaç gün konaklıyoruz. Büyük ve gösterişli bir evde, bir "Leyla" ile daha tanışıyoruz. Açılan her dolaptan, her çekmecedan evini özene bezene düzmüş, çeyizini sevgiyle yerleştirmiş bir gelin Leyla'nın izleri çıkıyor. Nerede diye sormaya çekiniyoruz. Ev sahibimizin ağzından çıkan 'kaybıyla' ilgili birkaç cümlede anlaşılıyor yaşamadığı. Evinin her köşesinde ve kocasının kalbinde yaşayan genç kadının yokluğuyla tanışıyoruz.

Sınırdan İran'a geçiyoruz...

Esendere sınır kapısından yürüyerek geçip, İran'a giriyoruz. Kıyafetlerimizi Molla rejimine göre revize ediyoruz ama önce. İlk günlerde çok da zorlayıcı gelmiyor kıyafet kuralları; el ve ayak bileklerine kadar kapalı giyinip, başımıza bir örtü örtüyoruz, saçlarımız görünür ya da örtümüz kayar diye ölüme korkmuyoruz. "harici" olduğumuz ve farkındalığımız az olduğu için korkmuyoruz aslında. Ancak Kısa bir süre sonra sokağa her adım attığımızda baştan sona giyinmek gereğinin ne büyük baskı olduğunu hissediyorum; bazen adımınızı geri attıracak kadar

boğucu olabiliyor. Tesettürlerini 'yalancıkta bir örtü örtünmek' diye hafiflediğimde bir Leyla, bunun böyle olabilmesi için çok ağır mücadeleler verildiğini anlatıyor. Bugün bile İran hükümeti başörtüsünü çıkaran kadınlara 10 ile 30 yıl arasında hapis ve para cezası veriyor. Totaliter rejim, varlığını sürdürebilmek için halkın hayatının her alanına müdahale ediyor. Özellikle kadınların bedenleri üzerinde hüküm sürüyor. Biz İran'dan döndükten hemen sonra İran başörtüsünü kurallara uygun takmadığı gerekçesiyle katledilen 22 yaşındaki Mahsa Amini isyanını yaşamaya başladı. Protestolarda tutuklanan kadınlar için kaygılanıyorum.

Urmiye'deyiz...

İlk durağımız Urmiye idi. Urmiye merkezden Esendere sınır kapısına, yarım saatten fazla yoldan gelip Azeri kökenli aile bizi aldı,

evlerinde konuk etti. Milli voleybolcu olan ev sahibimiz, bizi bir suite yerleştirdi. ayı-mızdan, bisküvimize kadar odaya bırakmış-lardı. 'Ooo, bu ne kibarlık' derken, o kadarla kalmayacaklarını anladık. Leyla, eşi ve biri bebek iki oğluyla birlikte üç gün boyunca Urmiye'nin doğal, kültürel ve tarihi zenginliklerini gezdirdiler. Leyla, modern, sakin bir kadın. Bebekleriyle birlikte bizle ilgilenmekten hiç yüksünmedi. at pat İngilizce sohbet ettik. Eşinin ailesi 'kapalıymış'. arşıfa girmesini istemişler ama kabul etmemiş. Aile ile araları açık o yüzden. Başındaki örtüyle ilişkisi zoraki... Yalnızlık hissediyor ve ailesini özlüyor belli ki. Eşiyle ilişkisini ezilen kadın olarak kurmamış. İşini bırakıp eşinin kulübünün olduğu şehre taşınıp, yaşamını annelikle sınırlamış sadece. Ama bunu Molla rejimine bağlamak doğru gelmiyor bana. Bütün coğrafyalarda kadınların payına düşüyor bu 'fedakârlık' maalesef. Karakterindeki sadelik ve sakinlik içime işliyor. Oralarda kalıp onun ablası olmak istiyorum. Özleyeceğimi bilerek ayrılıyorum oradan.

Kirmanşah'tayız...

İkinci durağımız Kirmanşah. Dokuz saatlik uzun bir otobüs yolculuğu ile gidiyoruz. Genelde arka sıralarda oturuyor kadınlar ama biz 'harici' olduğumuz için ortalarda bilet alabiliyoruz. Mola yerleri çok yoksul. Göz teması kurmayan adamlar... Önce onlardan çekiniyorum, sonra onların da bizden çekindiğini anlayıp rahatlıyorum. Otobüste iki 'Leyla' ile tanışıyoruz. Biri milli sporcuymuş. Spor disiplini her haline yansımış, otoriter, güzel bir genç kadın. İhtiyaçlarımızla ilgileniyor, kuruyemişle besliyor bizi. Diğeri, yalnız yolculuk yapan, herkesle konuşan, daha genç bir Leyla... "Azizem, azizem, diye diye yemeklerimizle ilgileniyor, etrafımızda dolanıyor.

Konuk olduğumuz Kürt asıllı ailenin evinin bahçe katındaki suite yerleştiriliyoruz. Uykusundan uyandırdığımız evin annesi Leyla gözleri gülerek karşılıyor; suitin banyosunu, mutfağını, bahçedeki tuvaletini gösteriyor. Duvarda "Misafir Tanrı'nın arkadaşıdır" ve "Free wi-fi" yazısı var. Batılılar ücretini çok sordukları için ücretsiz olduğunu yazmışlar. Anne Leyla, bizi kapıdan çıkarken yakalayıp kendi katında kahvaltıya çağırıyor. İnce, sade ama alımlı bir kadın... Özgüveni ve dinginliği hissediliyor. Sade uzun bir elbise giymiş. Evden çıkarken daha büyük bir örtüyü başına ve omuzlarına örtüveriyor. Eğer gezmeye gidecekse başörtüsü ve pardösü giyiyormuş. Evde de başında başörtüsü var. Örtüsünün sağ kenarı kulak arkasına atılmış. Güzel altın küpelerinin kolundaki bileziklerle uyum içinde olduğunu gösterir gibi... Biraz tanıyınca yalnızca "süsüne" şahit olduğunuzu anlıyorsunuz. Çünkü asıl servetinin oğulları olduğu anlaşılıyor. Evlendirmeden gözünün önünden ayırmayacağı belli iki oğlu etrafındalar. Sessiz ve oturmuş bir işbirliği içinde sofraya, bulaşık, yaygı, yastık ne gerekiyorsa elbirliği ile yapıyorlar. Evdeki huzuru ve saygıyı derinden hissediyoruz. Leyla İngilizce bilmiyor ama annesi Türk asıllıymış. Aramızda geçen bir şakaya gülüverişinden açığa çıkıyor. Türkçe kelimelerin Farsça karşılıklarını öğretiyor. Üç gün boyunca oğulları bizi köşe bucak gezdirirken, o yemekleri ile bizi evde bekli-

mişken Gezgin Leyla'nın saygıyla ayağa fırladığını görüyorum. Baba bir baş işaretleriyle oturtuyor. Bizim, aile büyüğü gelince ayağa kalkma geleneğimizi hatırlıyorum. Konuk olduğum evlerde bunu gözetmem gerektiğine karar veriyorum. Anne Leyla'nın şefkatli uğurlamasıyla yola çıkıyoruz. Yüreğimden bir parça da bu aileye ve bu şehre bırakıyorum. Büyük oğul ve arkadaşları, öğle arası beş dakika da olsa gara gelip, iyi olduğumuzdan emin olup bizi uğurluyorlar.

yor. Çok sade ama bir yandan da görkemli bir zarafet var evlerinde ve yaşamlarında. Leyla pilavlarını ve 'du' denilen ayranlarını içinde gül yaprakları olan bir baharatla süslüyor. Büyük oğul bizi, hiç göremeyeceğimiz yerlerle, etkinliklerle tanıştıyor. Efsaneleri ve yörenin tarihini engin bilgisiyle aktarıyor. Kültürlerine duyduğu hayranlığa ve saygıya şahit oluyoruz. Ufacık bir hediye bile almamıza izin verilmiyor Leyla'ya. Oğul, bunun anneyi kıracağını anlatıyor bana sabırla.

Bir 'Leyla' ile daha tanışıyoruz Kirmanşah'ta. Gerçek bir gezgin, bizim gibi şehirden şehire değil, dağ bayır geziyor tek başına. Bir dağda bir münzevi mi var? Leyla orada. Küçük kadında koskoca yürek... İran'ın geleceğini bu kadınlar inşa etsin istiyorum. Türkçe'de "kaos" anlamına gelen hoş bir adı var. O da bir gün konaklıyor bizimle, gezimizin bir gününü de onunla paylaşıyoruz. Sırt çantasına dünyayı sığdırmış, küçük güzel bir kadın. Parasını takı yaparak kazanan bir zanaatçı. Hayran kalıyorum güzelliğine ve cesaretine. Onunla ağırlandığımız akşam yemeğinde, evin babası içeri giriyor. Biz bir baş selamı verip yemeğe devam et-

Aligudarz'dayız...

Loristan eyaletindeki Aligudarz'a geçiyoruz. Lur kökenli, üç kişilik küçük bir aile ev sahiplerimiz oluyor. Kendi dilleri, gelenekleri var. Bahai dinine inanıyorlar. Rejime karşı duruşları nedeniyle dışlanmışlar ama küçücük bir yerde büyük, zengin bir dünya kurmuşlar. Her zorluğa rağmen kendilerini yaşadıkları yere ait hissediyor ve göçmeyi reddediyorlar. Hepsi İngilizce konuşabilen ev halkı, klasik müzik ve caz dinliyor. Gün İtalyan radyosu eşliğinde başlıyor. Play stationda oyunlar oynanıyor. Ailenin tamamı yaratıcı ve sanatkar. Evin reisi yok gibi ve evleri dingin bir mutluluk kokuyor.

Baba, tüm zekası ve girişimciliğine rağmen, hükümetin baskılarına boyun eğmeyecek din değiştirmeyi kabul etmemiş ve şirketini kapatmak zorunda kalmış. Durumlarıyla, kendisiyle barışık. Şikayet etmiyor. Zanaatkar; sandık tahtalarından yaptığı sofada oturuluyor. Bar kapısı gibi bir paravanla oğluna içinde kendi dünyasını kurabileceği bir oda

yaratmış. Hediye ettikleri güllerin yapraklarıyla gül reçeli yapıyor bize.

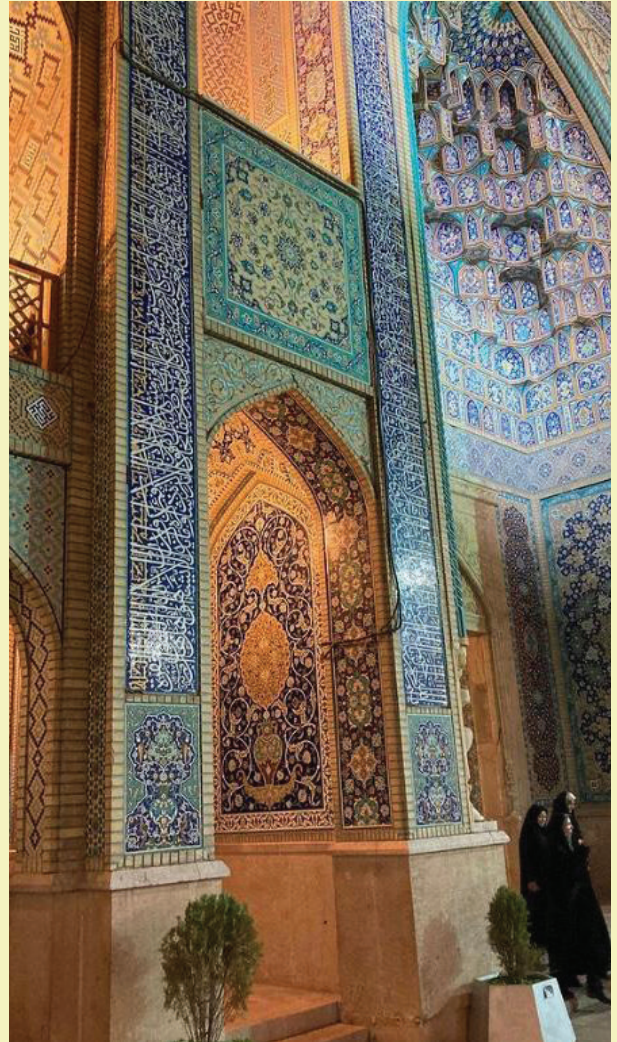
8 yaşındaki oğulları yaşitlarından daha iyi İngilizce konuşuyor. Okula gitmiyor oysa. Evde daha doğru ve düzgün eğitim alacağına inanılıyor. Bizimle İngilizce anlaşıyor, bize rehberlik yapıp bizi kasabada gezdiriyor. Ders zamanı, kimse söylemeden oturup internet kaynaklarından ders çalışıyor.

Şen şakrak bir genç kadın evin Leyla'sı. Hep gülyüzlü, sesinde bile gülücükler var. Leyla hem zanaatkar; incik boncuk takılar yapıyor hem de sanatkar minyatür resimler çiziyor. Yaptıklarını satarak evi için gelir oluşturuyor. Küçücük avlularında yetiştirdikleri sebzeleri sofraya koyuyor. Servis yapmıyor, her şeyi hazırlayıp önlerine koyuyor misafirlerinin. "Buyrun" bile demiyor, herkes alışmış kendi alıyor açık büfe gibi. Telaşsız bir ağırılması var misafirlerini. Leyla kapalı değil ama en samimi görüştükleri ailenin tüm kadınları kapalı. Her sabah bu ailenin kadınlarıyla yürüyüş yapıyor aksatmadan. Her şeye rağmen iç güzellikleri ve doğrularına dayanarak masalsi güzellikte bir yaşam kurmuşlar. Ayrılma vakti geliyor. Bizi en yakındaki şehre kadar bırakıyorlar. İçimizde aydınlık gülüşleri, elimizde sıcak gül reçelleriyle...

Şiraz'dayız...

Şiraz'a geçiyoruz. Kız kardeş, ağabey ve yaşlı anneden oluşan Farsi bir aileye konuşuz. Mütevazı hayatlarında ve kişiliklerinde öyle görkemli bir zarafet var ki yanlarında olmak insanı inceltiyor, güzelleştiriyor. Bilgisayar yazılımcısı ağabey, İngilizce öğretmeni kız kardeş Leyla ve anneleri Leyla... Anne Leyla, mutfağının hakimiyetini asla bırakmamış ama hayatın hakimiyetinden biraz vazgeçmiş. Evde genellikle dinlenme halinde. Ancak gezmeye çıkıldığında sanki içindeki ateş harlanıyor, gözlerinin ferisi ışıltıyor, hemen hazırlanıyor. Yol arkadaşım, önceki ziyaretlerinden hatırladığı bir dansı yapması için ısrar ediyor ilk sabahımızda. Ben "yorma-

yalım annemi" diye telaşlanırken anne Leyla ayaklanıyor, bir mendil, ufak el bilek hareketleri ve daha çok bakışlarıyla raks ediyor. Biz ve tüm dünya oryantal dans işini tamamen yanlış anlamışız. Bu yaşlı kadının kısıcık rakısında zarafeti, saygı ve hayranlık uyandıran dişil güzelliği izliyorum. Ateşli bir muhalif anne Leyla... Rejimim kaybettiği özgürlükler yüzünden öfkeli. Gezilerde genç kadınları başını açmaya teşvik ediyor. Açık gövdüklerini (oysa o an örtüleri düşmüştü.) alkışlıyor. Ağabey ve kız kardeşin, saygı ve özenle birbirleri ve anneleri için kelebek kanadı gibi titrettiğini, ilişkilerindeki inceliği izliyoruz. Yine gece gündüz gezdiriliyor ve ağırlandığımız. Leyla harici olduğumuzu çaktırmadan birçok müzeye sokuyor bizi. Birlikte çadur kuşanıp

mimari değerleri olan camileri geziyoruz. Bu gezilerde bulunduğumuz şehirlerin politik yapısıyla da ilgili olacak, genellikle gevşek, ucundan tesettürler gördüm. Başlı açık gördüğüm tek 'Leyla' gri saçlı, şık otantik giyimli bir kadındı. Ünlü bir yazar olduğu söylendi. Muhtemelen bedeli ödenmiş bir cesaretle başlı açık geziyordu.

Kız kardeş Leyla, işine, öğrencilerine, ağabeyine, annesine olan özeniyle içimi titreten Leyla. Ailesini ve onları hayatta tutmaya dair her şeyi, sorumluluklarını kendinden önceye koyan Leyla. Alımlı, zeki, azimli, öylesine de güzel bir kadın. Önce evlat, kız kardeş, öğretmen, arkadaş en son kadın... Fakir bir ülkede misyonlarının arkasına hayallerini ötelemiş bir kadın. Yaşam kavgasının sertliğiyle, kadınsı kırılma noktalarını harmanlamış. Ona baktığımda gücünü takdir ediyorum ama içten içe kadın Leyla'nın kazanmasını, biraz özgürce salınmasını, koruyan değil, yaşayan olmasını arzu ediyor gönlüm. Birlikte gezerken, eğlendiğimiz anlarda içinden ışıldayan çocuğun gücenmemesini diliyorum dua eder gibi. Bu güzel Leyla'yı da kendi dünyasının kaosuna bırakıp, uçakla İstanbul'a dönmek üzere ayrılıyorum. Ailece havaalanına götürülüp sorunsuz bindiğimden emin oluyorlar.

İranlı kadınlar, birkaç da 'harici' kadın var uçakta. Havalanınca eşarplar omza iniyor. Host, anonsla uyarı yapıyor; "Başlarınızı örtün lütfen." Eşarpları saçlarımızın üzerine çekiyor ve uçuşumuzu tamamlıyoruz. Hayranlık ve tanıştığım Leylalara sevgi duyarak İstanbul'a iniyorum.

Döndükten sonra...

Yolculuğumun hiçbir durağında 'ne işiniz var burada kadın başınıza' sözü ya da bakışıyla karşılaşmadım. 'Gezgin' olduğumuzu fark edip yolda, sokakta çevirip, "aç mıyız, kalacak yerimiz var mı, bir gece de onlarda kalır mıyız?" ile karşıladı bizi kadınlar. Artık şehir efsanesine dönüşmüş misafirperverlik Doğu'da halen hüküm sürüyor. Henüz Batı'daki kadar insandan korkmayı içselleştirmemişler.

CouchSurfing* sistemiyle yolculuk yaptık. Ücretsiz konaklamanın ötesinde, turistik bir gezide yaşayamayacağımız kadar hayatlarının içinde, sofralarında, aileleri tanıma şansına eriştik bu sayede. Gittiğimiz her evde misafirdik. Sadece konaklamamız için sorumluluk almışlardı ama İran'da paramız geçmedi neredeyse. Yatırdılar, yedirdiler, her sorunumuzla ilgilendiler ve gezdirdiler. Sokaktaki alışverişlerimizde bile 'Taarof' dedikleri bir ikram geleneği ile cebelleştik. Aldığımız ekmek arasının, ya da yarım saat pazarlık yaptığımız taksinin parasını bile rica minnet ödeyebildik. Önce bir iki kez 'Hayatta olmaz Azizem, siz misafirsiniz" şeklinde reddedilip, en sonunda ödemeyi başarabildik çoğu kez.

CouchSurfing gezginleri olduğumuz için sıradan bir turistten şanslıydık ama aynı nedenle 'görece' modern şehirlerde, yabancılara kapılarını açan rafine aile yapılarında konuk olduk İran'da. Bu nedenle her yerini, her halini göremediğimiz ülkenin can yakan sorunları da gözümüzü acıtmadı haliyle. Uzun pantolonlarının üzerine tunikler giymiş başörtülü kadınlar gördüm sokaklarda. Kadınlar iyi kötü hayatın içinde gibiydi. Bütün özel araçlar dolmuş gibi çalışıyordu. Caddeye indiğiniz anda evine giden bir araba yanaşıyor, şoför nereye gittiğinizi soruyordu. Yolu uygunsa küçük bir ücret karşılığı bırakıyordu. Herkes, herkesin arabasında... Ben bunu medeniyet sandım, fakirlik olduğunu geç anladım.

İranlı Kadınlardan...

Türkiye'ye döndükten sonra, İran'ı anlayabilmek ve Artı Kültür Sanat Fanzin'e yazabilmek için politik yapılarını çok da bilmediğim ailelere, kadınlar, sosyal, aile, ev ve iş hayatındaki durumları ile ilgili sorular sordum. Çekinmiş olabilirler, çoğundan cevap alamadım. Kadınlardan sadece Urmiye'li Leyla ile Şirazlı Leyla yanıt verdi. Bir erkek yanıtı ise: "Biliyorsunuz ki birçok ülkede kadınlar eziliyor. İran'da bu adaletsizlikler çok azdır. İran'da kadınlar başarıya ulaşır ve canları ne isterse

onu yapar" şeklinde oldu. Oysa ölümünden sonra adı örtülmesin istediğim için Leyla demediğim Mahsa, İran İslam Cumhuriyeti'nin karanlık yüzüne ayna tutuyor şu günlerde.

"Günümüzde kadınlar için kadın olmak zor çünkü kendilerini ifade etme, giyinme ve arzuları olma özgürlüğüne sahip değiller. Kadınlar toplumda ikinci öncelik. (Tabii ki şimdi 10 yıl öncesine göre çok daha iyi, çok şükür.) Umarım zaman geçtikçe ve çok yakında daha iyi şeyler olur ve tüm özgürlüğe sahip olabiliriz, rahat ve istediğimiz şekilde yaşayabiliriz, rejimin istediği gibi değil. Oğullarımı kesinlikle kendi özgürlüklerini ve çevrelerindeki insanların özgürlüklerini önemseyecekleri, erkek ve kadının statüleri arasında fark olmayacak şekilde yetiştireceğim." Urmiyeli Leyla

"Bana İran'daki kadınların hayatını ve durumlarını sordunuz. Aslında bu ülkede kadınlar çok kötü durumda yaşıyorlar. Mollaların 43 yıl önce ülkemizi ele geçirmesinden bu yana birçok hakkımızı kaybettik; kıyafetimizin rengini veya tarzını seçmek, izlemekten keyif aldığımız tv kanalları, yapmaktan hoşlandığımız farklı işler, işlerimiz gibi basit hakları bile kaybettik. İnançlarımız, spor ve çok daha fazlası... Burada sevdiğimiz şekilde gülmek ve mutlu olmak, bazı yiyecek ve içecekler, dans etmek ve şarkı söylemek yasaktır. Ülkemizi kadınlara özel büyük bir hapisaneye çevirdiler. Birçoğumuzun nefret ettiği, evin dışında başörtüsü takmak zorunda kaldığımızı eminim hatırlıyorsunuzdur. Birkaç gün önce surf bu nedenle 22 yaşındaki bir kız öldürüldü. Son zamanlarda başka korkunç haberler de duyabilirsiniz sanırım. Burada kadın olmanın gerçekten zor olduğunu söylemeliyim. Keşke, buradaki erkeklerle ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan kadınlarla aynı haklara sahip olabilsek." Şirazlı Leyla

* CouchSurfing; internet üzerinde faaliyet gösteren misafirperverlik ve evde konaklama servisedir. Platform paylaşım ekonomisi ve armağan ekonomisi hizmetidir. Ev sahipleri konaklama ücreti almaz.

Hey Delikanlı!

Gülay YEŞİLİPEK

Arabada dört kişilerdi. Aslı ve arkadaşları kısa bayram tatilini haftasonuyla birleştirmiş, çoktandır görmek istedikleri Asos'a doğru yola çıkmışlardı. Sabah feribotla Bandırma'ya geçmişler, Edremit üzerinden akşamüzeri Asos'a ulaşmayı planlıyorlardı. Yolda kısa molalar vererek hem kırım temiz havasını soludular hem de köylülerden taze meyveler satın aldılar. Aslı annesinin çok övdüğü Gökçeyazı Köyü'nde çay molası vermek istiyordu. Annesi özellikle yol kenarında benzinliğe bitişik köy kahvesinin çayını çok övmüştü. Köyün suyundan olsa gerek o çayın tadını başka hiçbir yerde bulamadığını söylemişti. Aslı da yol yorgunluğunu en iyi demli bir çayla atılacağına inanıyordu.

Arkadaşlarına Gökçeyazı'da mola verip birer çay içelim demişti ki, arkada oturan Hülya'nın çalan telefonuyla sözü yarım kaldı.

- Canım merhaba. Çok keyifli gidiyoruz. Biraz sonra çay molası vereceğiz

- Tamam halacığım, oraya da gider deniz börülcesinin tadına bakarız merak etme.

- Tamam halacığım.

- Tamam halacığım. Sen hiç merak etme avcı böreğinin de tadına bakarız.

- Tamam halacığım, hepimiz seni öpüyoruz.

Hülya telefonu kapadıktan sonra, dikiz aynasından kendisine hayretle bakan Aslı'ya göz kırptı.

- Arkadaşlar Özge'nin hepimize selamları var, iyi tatiller diliyor. Asos'ta lezzetli yemekleri nerelerde yiyebiliriz diye, öneriler istemiştin. İki küçük lokanta adı verdi.

Aslı arkadaşının yeğeniyle konuşmasını şaşkınlıkla dinlemişti, dayanamadı.

- Hülyacığım, Özge senin yeğenin sende onun halası değil misin, yeğeninle "Halacığım, halacığım" diye konuşmana şaşırımdı. Son zamanlarda bu moda çıktı. Geçen gün bir genç anne gördüm, küçük oğluna "Anneciğim" diye sesleniyordu...

- Aman işte dilime yapıştı. Özge de küçük kardeşine "Ablacığım, ablacığım" diyor. Dedğin gibi moda oldu, değil mi arkadaşlar?

Hülya öbür iki arkadaşına seslendi ama yanında oturan Nurten uyumuştı. Önde Aslı'nın yanında oturan, uzaklara dalmış görünen Ayşe başını salladı:

- Evet ya nerden çıktıysa... Benim küçük kardeşim Kemal de beş yaşındaki oğluyla "Babacığım babacığım" diye konuşuyor. Eskiden böyle bir şey yoktu.

Aslı, Gökçeyazı işaretini görünce yavaşladı; benzinciye bitişik çay bahçesinin önünde durdular. Nurten esneyerek arabadan indi. Ayşe derin derin nefes almayı önerdi. Aslı hazır mola vermişken yandaki benzin istasyonundan depoyu doldurmanın iyi olacağını düşündü.

- Arkadaşlar şu büyük çınarın altı çok güzelmiş, ne dersiniz oraya oturalım mı? Siz çayları söyleyin, ben yan tarafta depoyu doldurup geliyorum.

Çay bahçesi neredeyse doluydu, yalnızca birkaç masa boştu. Öğlen sıcaklığında tarla işlerine mola vermiş çiftçiler, traktörlerini çay bahçesinin önüne park etmişler; çaylarını yudumluyorlardı. Hepsi arabadan inen kadınları masaya oturana kadar göz ucuyla izlediler. Nurten çınarın altındaki masanın örtüsünü düzelitti, getirdiği kurabiye torbasını açtı, atıştırmaya başladı. Tatlı tatlı esen rüzgar hepsine iyi gelmişti. On iki, on üç yaşlarında olduğu anlaşılan kahveci çırağı yanlarına yanaştı. Hülya çayları söyledi.

- Ablacığım bize şöyle dört tavşan kanı çay getir.

Aslı arabayı çay bahçesini önünde ağaç gölgesinin altına park etti. Gelip masaya keyifle oturdu. Biraz sonra kahveci çırağı çay

bardağı dolu tepsiyle gelip yan masalara çay dağıttı ama onların masasına uğramadı. Hülya biraz şaşkın çırağın arkasından bakakaldı. Nurten söylenmeye başladı.

- Kuru kuru gitmiyor kurabiyeler, neden gelmiyor bu çaylar?

Hülya, biraz sonra kahveci çırağının çay dolu başka bir tepsiyle öteki masaları dolaştığını gördü, elini salladı. Hülya'nın kendisini çağıran elini görünce çırağın yüzü asıldı, hemen başını öte yana çevirdi. Aslı çırağın başını çevirdiğini gördü, bir gariplik olduğunu anladı.

- Hülyacığım çay söylemediniz mi?

- Canım söyledim tabii... "Ablacığım bize dört tavşan kanı çay" dedim, sağır değilse duymuştur herhalde çay istediğimizi.

Aslı tamam anlaşıldı dedi içinden. Kolunu kaldırdı, sesine tok bir ton vererek kahveci çırağına seslendi.

- Hey! Delikanlı... Bize dört demli çay!

İki dakika geçmeden kahveci çırağı çay dolu tepsiyle geldi. Bardakları masaya koyarken Hülya'ya ters ters baktı. Çırak gittikten sonra, Ayşe kıs kıs gülererek Hülya'ya göz kırptı.

- Köy yerinde, bıyıkları henüz terleyen köy çocuğuna "Ablacığım" dersin böyle çok çay beklersin.

Hülya'nın yüzü asıldı. Ayşe'nin söylediklerine bozulmuştu.

- Aman Ayşe sen de hiç fırsatı kaçırmazsın, hep beni eleştirirsin. Dilime yapıştı dedim ya...

- Seni üzmem istemedim ama sende ne çabuk diline yapıştırıyorsun yeni moda konuşmaları... Köylü çocuk ne bilsin "ablacığım" demenin moda olduğunu.

- Tamam, tamam. Sen her şeyi daha iyi bilirsin. Bundan sonra çayları sen söyle öyleyse...

Aslı'nın canı sıkıldı, umarım bu gerginlik çok uzun sürmez dedi içinden. Çaydan bir yudum aldı, arkasına yaslandı. Annesi haklıydı, çay mis gibi kokuyordu. İkinci yudumda bütün damarlarının açıldığını duyumsadı.

Ş İ İ R

Yeryüzü Aşkın Yüzü

Adnan YÜCEL

Aşksız ve paramparçaydı yaşam
bir inancın yüceliğinde buldum seni
bir kavganın güzelliğinde sevdim.
bitmedi daha sürüyor o kavga
ve sürecek
yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek!

Aşk demişti yaşamın bütün ustaları
aşk ile sevmek bir güzelliği
ve dövüşebilmek o güzellik uğruna.
işte yüzünde badem çiçekleri
saçlarında gülen toprak ve ilkbahar.
sen misin seni sevdiğim o kavga,
sen o kavganın güzelliği misin yoksa...

Bir inancın yüceliğinde buldum seni
bir kavganın güzelliğinde sevdim.
bin kez budadılar körpe dallarımızı
bin kez kırdılar.
yine çiçekteyiz işte yine meyvedeyiz
bin kez korkuya boğdular zamanı
bin kez ölümleriler
yine doğumdayız işte, yine sevinçteyiz.
bitmedi daha sürüyor o kavga
ve sürecek
yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek!

Geçtiğimiz o ilk nehirlerden beri
suyun ayakları olmuştur ayaklarımız
ellerimiz, taşın ve toprağın elleri.
yağmura susamış sabahlarda çoğalırdık
törenlerle dikilirdik burçlarınıza.
türküler söyledik hep aynı telden
aynı sestem, aynı yürekten
dağlara biz verirdik morluğunu,
henüz böyle yağmalanmamıştı gençliğimiz...

Ne gün batışı ölümlerin üzücüne
ne tan atışı doğumların sevincine
ey bir elinde mezarlıklar yaratan,
bir elinde ebeler koşturan doğa
bu seslenişimiz yalnızca sana
yaşamına yaşıyoruz ya güzelliğini
bitmedi daha sürüyor o kavga
ve sürecek
yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek!

Saraylar saltanatlar çöker
kan susar birgün
zulüm biter.
menekşelerde açılır üstümüzde
leylaklarda güler.
bugünlerden geriye,
bir yarına gidenler kalır
bir de yarınlar için direnenler...

Şiirler doğacak kıvamda yine
duygular yeniden yağacak kıvamda.
ve yürek,
imgelerin en ulaşılmaz doruğunda.
ey herşey bitti diyenler
korkunun sofrasında yılgınlık yiyenler.
ne kırlarda direnen çiçekler
ne kentlerde devleşen öfkeler
henüz elveda demediler.
bitmedi daha sürüyor o kavga
ve sürecek
yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek!

